

ПОВЕДІНКОВИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

©2021 МАТВЄЄВА О. М., БОНДАРЕНКО О. М., ДУКСЕНКО О. П.

УДК 330.16
JEL: E03; M19

Матвєєва О. М., Бондаренко О. М., Дуксенко О. П. Поведінковий підхід до забезпечення економічної безпеки

Метою статті є дослідження поведінкового підходу до забезпечення економічної безпеки в період розвитку економіки в умовах пандемії. Визначено роль і значення управлінських рішень, доведено їх спроможність викликати надзвичайні реакції в економічній сфері. Проведено критичний аналіз сутності економічної безпеки держави, регіону, підприємства. Наведено суб'єкти та об'єкти економічної безпеки держави, регіону, підприємства. Визначено чинники дестабілізації, породжені пандемією, що є причиною виникнення та розвитку кризових ситуацій, викликаних загрозами економічній безпеці держави, регіону та підприємства. Науковий підхід до забезпечення економічної безпеки представлено в твердженні, що в комплексі заходів, які формують систему економічної безпеки держави, регіону, підприємства, найбільше значення має система запобігання загрозам, що зароджуються з урахуванням умов пандемії. З позицій економічної безпеки важливо оцінювати та прогнозувати вплив усіх очікуваних загроз, а також економічних і неекономічних впливів на їх хід. Зазначено, що стратегічне управління процесами економічного розвитку в умовах пандемії викликає об'єктивну необхідність органів державної влади мати концепцію національної безпеки, рівень якої залежить від того, наскільки ефективні управлінські рішення як на рівні підприємства, так і на державному рівні; наскільки фахівці спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати негативні наслідки певних складових зовнішнього та внутрішнього середовища в умовах пандемії. Доведено, що відносно незначний вплив поведінкового підходу в управлінні здатен зніжувати ланцюг глибоких змін в економічній системі, причому досить часто з непередбачуваними наслідками, що обумовлює необхідність експертизи схвалюваних рішень на предмет їхньої економічної безпеки, причому повноваження органів управління в період пандемії повинні бути продовженням їх функціональних обов'язків.

Ключові слова: управління, поведінкова економіка, управлінські рішення, поведінковий підхід, процес прийняття управлінських рішень, економічна безпека.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-385-389>

Бібл.: 8.

Матвєєва Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту, Національний авіаційний університет (просп. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: 0970607292@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7648-6065>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1841615/olga-n-gaydarzhyskaya/>

Бондаренко Ольга Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Національний авіаційний університет (просп. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: bondarenko_olga_@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6546-7336>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1929042/olga-bondarenko/>

Дуксенко Оксана Петрівна – старший викладач кафедри економіки повітряного транспорту, Національний авіаційний університет (просп. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: duksenkokoksana@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6587-4583>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1780164/oksana-duksenko/>

UDC 330.16
JEL: E03; M19

Matvieieva O. M., Bondarenko O. M., Duksenko O. P. The Behavioral Approach to Ensuring Economic Security

The article is aimed at studying the behavioral approach to ensuring economic security during the development of the economy in the pandemic. The role and meaning of managerial decisions is defined, their ability to cause extraordinary reactions in the economic sphere is proved. A critical analysis of the essence of economic security of the State, region, enterprise is carried out. The subjects and objects of economic security of the State, region, enterprise are provided. The authors determine the factors of destabilization generated by the pandemic, which is the cause of emergence and development of crisis situations caused by threats to the economic security of the State, region, and enterprise. The scientific approach to ensuring economic security is presented in the statement that in the complex of measures that form the system of economic security of the State, region, enterprise, the system of prevention of emerging threats, taking into account the conditions of the pandemic, is of greatest importance. From the positions of economic security, it is important to assess and predict the impact of all expected threats, as well as economic and non-economic impacts on their course. It is noted that the strategic management of economic development processes in the pandemic causes an objective need on the part of the State authorities to have a concept of national security, the level of which depends on how effective managerial decisions are both at the enterprise level and at the State level; to what extent experts are able to avoid possible threats and eliminate the negative consequences of certain components of the external and internal environment in the pandemic. It is proved that a relatively insignificant influence of the behavioral approach in management is able to initiate a chain of profound changes in the economic system, and quite often with unpredictable consequences, which causes the need to expertise approved decisions for their economic security, while the powers of management bodies during the pandemic should be a continuation of their functional duties.

Keywords: management, behavioral economics, managerial decisions, behavioral approach, managerial decision-making process, economic security.

Bibl.: 8.

Matvieieva Olha M. – PhD (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Auditing, National Aviation University (1 Liubomyra Husara Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: 0970607292@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7648-6065>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1841615/olga-n-gaydarzhyskaya/>

Bondarenko Olga M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, National Aviation University (1 Liubomyra Husara Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: bondarenko_olga_@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6546-7336>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1929042/olga-bondarenko/>

Duksenko Oksana P. – Senior Lecturer of the Department of Economics of Air Transport, National Aviation University (1 Liubomyra Husara Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: duksenkooksana@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6587-4583>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1780164/oksana-duksenko/>

У сучасних умовах розвитку економіки основою економічних відносин є інтелектуальний потенціал. Він характеризується великою кількістю фундаментальних і прикладних досліджень, своєчасним упровадженням досягнень науково-технічного прогресу, постійним оновленням інтелектуального капіталу, а в умовах пандемії – можливістю гнучкого й адекватного реагування на перерви, які трапляються. Особлива роль у цьому належить нововведенням, які, з одного боку, спираються на наукові відкриття, а з іншого – сприяють проведенню наукових прикладних досліджень і, зрештою, визначають рівень стійкого економічного розвитку. Проблема підвищення рівня економічної безпеки особливо важлива в період розвитку економіки в умовах пандемії. У цих умовах особливого значення набувають можливості окремого регіону формувати економічну безпеку всієї держави, залишаючись при цьому територією зі стійкою економікою, здатною ефективно нейтралізувати або запобігти появі економічних загроз.

Найзначнішими дослідженнями економічної безпеки є роботи В. Абчук [1], в яких вивчено сутність економічної безпеки. Особливий внесок у дослідження економічної безпеки було здійснено С. Покропивним [8], який запропонував концепцію прийняття рішень, що забезпечують економічну безпеку. Також економічну поведінку в процесі прийняття управлінських рішень, направлених на забезпечення економічної безпеки, вивчали Г. Ложкін, В. Спасенников, В. Комаровська [3].

Урахування поведінкового підходу в управлінні в процесі забезпечення економічної безпеки особливо важливе в період розвитку економіки в умовах пандемії. Результатом пандемії можуть бути: загострення міждержавних відносин; виникнення економічних конфліктів; дестабілізація внутрішньої економічної та політичної ситуації; посилення соціальної напруженості; виснаження ресурсів життєзабезпечення; різка зміна демографічної ситуації в країні. У таких умовах управлінські рішення можуть викликати надзвичайні реакції в економічній сфері. Своєрідність ситуації полягає в тому, що відносно незначний вплив поведінкового підходу в управлінні здатен зніщувати ланцюг глибоких змін в економічній системі, причому досить часто з непередбачуваними

наслідками. Це обумовлює необхідність експертизи схвалюваних рішень на предмет їх економічної безпеки.

Економічна безпека держави ототожнюється з таким станом національної економіки, за якого рівень основних економічних показників не перевищує межі, що загрожує істотним ослабленням економічної потужності, значним зниженням рівня життя, зривом досягнення стратегічних цілей країни. Економічна безпека держави також визначається як стан економіки, що забезпечує гарантований захист національних інтересів, навіть за несприятливих умов її розвитку [1, с. 90; 2, с. 164].

Цілі та завдання забезпечення економічної безпеки держави можуть виглядати так:

- ✦ виявлення й аналіз економічних впливів;
- ✦ розробка та впровадження нормативно-правової бази забезпечення економічної безпеки;
- ✦ проведення, у разі виявлення необхідності та доцільності, економічних реформ.

Економічна безпека регіону полягає в можливості дієвого контролю з боку регіональних органів управління за допомогою прийняття управлінських рішень, забезпечення ефективності використання інтелектуального капіталу, матеріальних, фінансових, економічних ресурсів, забезпечення економічного розвитку планового рівня. Забезпечення економічної безпеки окремого регіону сприяє економічній незалежності держави в цілому, сталому розвитку господарської діяльності. У процесі досягнення необхідного рівня економічної безпеки регіону доцільним є відгородження економічного простору регіону від зовнішніх і внутрішніх загроз для економічних інтересів, які зменшують ступень ефективності функціонування складових регіональної економіки, таких як: інституційна інфраструктура; фінансово-кредитна сфера; сфера виробництва; сфера транспорту і зв'язку; наукова сфера; соціальна сфера [1, с. 102; 2, с. 172].

Під *економічною безпекою підприємства* розуміється захищеність його основних функцій від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру за наявності балансу між функціями й інтересами підприємства та інтересами суспільства, держави, а також здатність підприємства забезпечити такий рівень капіталу (фінансового, людського, інтелектуального),

інформаційної забезпеченості, технологій, можливостей, за якого гарантується ефективне їх використання задля стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання фінансових втрат, втрати довіри клієнтів [1, с. 116; 2, с. 178].

Необхідність постійної підтримки економічної безпеки підприємства обумовлена об'єктивно існуючим для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування, максимізації прибутку та досягнення цілей будь-якого порядку.

Критичний аналіз сутності економічної безпеки доводить такі основні положення:

- ✦ наявність загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру;
- ✦ наявність економічних інтересів об'єктів захисту, реалізація яких визначає саме існування об'єктів захисту та баланс між ними. Наприклад, для держави – це економічне зростання; для регіону – стійкі тенденції розвитку; для підприємства – ефективна поточна діяльність, максимізація прибутку.

Загроза економічній безпеці визначається як сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку для економічних інтересів. Загрози, що походять із внутрішніх і зовнішніх джерел, визначають зміст діяльності із забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки економічних інтересів [3, с. 164]. Якщо враховувати, що зовнішні та внутрішні загрози для економічних інтересів підрозділяються на реальні та потенційні, то діяльність із забезпечення економічної безпеки зводиться до прогнозування загроз для економічних інтересів, визначення та реалізації ефективних заходів з їх локалізації. В основі планування, організації та реалізації заходів забезпечення економічної безпеки в різних економічних сферах лежать аналіз і оцінка характеру реальних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, кризових ситуацій, а також інших несприятливих чинників, що перешкоджають досягненню поставлених цілей і становлять небезпеку для економічних інтересів [4, с. 46].

Основними аспектами прояву економічної безпеки є:

- ✦ наявність умов економічної активності;
- ✦ відсутність диспропорції в розподілі доходів;
- ✦ розвиток інвестиційної діяльності;
- ✦ розвиток інноваційної діяльності;
- ✦ підвищення рівня інтелектуального капіталу [5, с. 45].

Об'єктом економічної безпеки держави є національна економіка, регіону – регіональна економіка, підприємства – економіка суб'єкта господарювання.

Суб'єктами економічної безпеки держави та регіону є органи державної влади, з однією суттєвою відмінністю – специфіка органів державної влади регіону полягає в реалізації двох суперечливих начал:

регіональна влада реалізує на своїй території не лише загальнодержавні, але і власні інтереси [6].

Повноваження органів управління в період пандемії повинні бути продовженням їх функціональних обов'язків. Стратегічне управління процесами економічного розвитку в умовах пандемії викликає об'єктивну необхідність органів державної влади мати концепцію національної безпеки.

Іншими словами, економічна безпека держави, регіону, підприємства – це сукупність поточного стану умов і чинників, які характеризують стабільність, стійкість розвитку економіки держави, економічної території (регіону), економічного розвитку підприємства, економічну незалежність держави, певну незалежність та інтеграцію економіки регіону з економікою держави (виражається в таких проявах: можливість провадити власну економічну політику в рамках держави; можливість реагувати на різкі геополітичні зміни в державі; можливість здійснювати або хоча б розпочати здійснення суттєвих економічних заходів (не чекаючи державної допомоги) під час пандемії; можливість стабільно підтримувати відповідність діючих на території економічних нормативів світовій практиці, що дозволило б зберегти або відновити рівень життя населення), певну незалежність підприємства.

У структурі економічної безпеки держави, регіону, підприємства можна виділити три найважливіші блоки:

- I. *Економічна незалежність держави; економічна незалежність регіону* (означає можливість контролю регіональної влади над регіональними ресурсами в рамках повноважень); *економічна незалежність підприємства* (досягнення такого рівня виробництва або організації процесу надання послуг, ефективності та якості продукції або послуг, який дозволить забезпечити конкурентоспроможність і дасть можливість вийти на міжрегіональний, міжнародний рівень, налагодити міжнародні зв'язки, обмін науково-технічними досягненнями).
- II. *Стабільність і стійкість національної економіки; стабільність і стійкість регіональної економіки; стабільність і стійкість економіки підприємства*, що обумовлює захист усіх форм власності, створення надійних умов, гарантій для підприємницької діяльності, стримування чинників, здатних дестабілізувати ситуацію (недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, які можуть стати причиною виникнення соціальних потрясінь в умовах пандемії).
- III. *Здатність до саморозвитку і прогресу*, тобто створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього

і культурного рівня працівників, захист та підвищення рівня інтелектуального капіталу [7].

У комплексі заходів, які формують систему економічної безпеки держави, регіону, підприємства, найбільше значення має система запобігання загрозам, що зароджуються з урахуванням умов пандемії. З позицій економічної безпеки важливо оцінювати та прогнозувати вплив усіх очікуваних загроз, а також економічних і неекономічних впливів на їх хід.

Причинами виникнення та розвитку кризових ситуацій, викликаних загрозами економічній безпеці держави, регіону та підприємства, виступають різноманітні чинники дестабілізації, породжені пандемією:

1. *Спад виробництва і втрата внутрішнього ринку.* Недозавантаження виробничих потужностей і, як наслідок, руйнування технологічного потенціалу призводить до гальмування прогресивної перебудови на власній економічній базі.
2. *Руйнування виробничо-технічного потенціалу та деіндустріалізація економіки.* Розпад наукових кіл, скорочення замовлень на високотехнологічне виробництво, перехід висококваліфікованих фахівців в інші галузі знань і, як наслідок, розвиток сировинних і скорочення кінцевих галузей призводять до деградації людського капіталу та зниження конкурентоспроможності. Наслідки дії даної загрози, з одного боку, носять довготривалий характер, а з іншого, – з погляду специфіки галузі, можуть навіть призвести до втрати наукового потенціалу та деінтелектуалізації.
3. *Загострення цінових диспропорцій.* Цінові диспропорції між промисловістю, виробництвом, сільським господарством, логістикою призводять до дестабілізації забезпечення населення товарами споживання, руйнуванню сільськогосподарського комплексу, залежності від імпорту.
4. *Зростання рівня безробіття.* Збільшення навантаження на працюючих людей у вигляді високого ступеня підтримки соціальних утриманців, зниження життєвого рівня населення, висока диференціація в доходах, руйнування споживчого ринку викликають зростання соціальних конфліктів і негативне ставлення до економічних перетворень.
5. *Криміналізація економіки.* Недосконалість законодавчої бази в умовах пандемії може призвести до зростання економічних злочинів, що збільшить рівень недовіри людей до можливості забезпечення правової захищеності.
6. *Безповоротне погіршення екології.* Збільшення техногенних навантажень і порушення рівноваги природних комплексів призводить до

погіршення природного середовища та зростання кількості захворювань.

7. *Зниження рівня фінансового забезпечення.* Впливає передусім на галузі соціальної сфери, збільшує дотації до місцевих бюджетів і призводить до загальної нестабільності як регіональної економіки, так і економіки держави.
8. *Втрата експорту.* Зниження рівня експорту наукомісткої та високотехнологічної продукції скорочує валютні надходження, формує негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу. Нераціональне використання валютних кредитів знижує ступінь привабливості операцій на внутрішньому ринку для іноземних інвесторів.

Сутність економічної безпеки держави, регіону, підприємства реалізується в системі критеріїв і показників, які дають можливість кількісно оцінити можливу небезпеку, здійснити комплекс програмно-цільових заходів, що дозволять стабілізувати економічну ситуацію.

Під критерієм економічної безпеки розуміють оцінку стану економіки держави, регіону, підприємства з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність самої економічної безпеки [8, с. 376]. До критеріальної оцінки входять такі показники:

- ✦ економічний потенціал, можливості його розвитку та можливості протидії зовнішнім загрозам;
- ✦ рівень ефективності використання ресурсів і його відповідність рівневі, за якого загрози зовнішнього та внутрішнього характеру зводяться до мінімуму;
- ✦ конкурентоспроможність;
- ✦ економічний простір і його цілісність;
- ✦ економічна незалежність;
- ✦ економічна стабільність;
- ✦ наявність умов запобігання та вирішення конфліктів будь-якого характеру.

Таким чином, можна сформулювати узагальнену систему показників – індикаторів економічної безпеки, порогові значення яких є граничними величинами, недотримання яких перешкоджає необхідному розвитку елементів відтворення та призводить до формування негативних тенденцій у сфері економічної безпеки. Для економічної безпеки держави, регіону, підприємства принциповими є порогові значення показників, тобто граничні значення, перевищення яких викликає появу руйнуючих, нерегламентованих процесів.

Рівень економічної безпеки держави, регіону, підприємства залежить від того, наскільки ефективні управлінські рішення як на рівні підприємства, так і на державному рівні, наскільки фахівці в змозі уникнути можливих загроз і ліквідувати негативні наслідки певних складових зовнішнього та внутрішнього середовища в умовах пандемії.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати таке:

- ✦ економічна безпека держави ототожнюється з таким станом національної економіки, за якого рівень основних економічних показників не перевищує межі, що загрожує істотним ослабленням економічної потужності, значним зниженням рівня життя, зривом досягнення стратегічних цілей країни;
- ✦ економічна безпека регіону полягає в можливості дієвого контролю з боку регіональних органів управління за допомогою управлінських рішень ефективності використання інтелектуального капіталу, матеріальних, фінансових, економічних ресурсів, забезпечення економічного розвитку планового рівня;
- ✦ економічна безпека підприємства – захищеність його основних функцій від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру за наявності балансу між функціями й інтересами підприємства та інтересами суспільства, держави, а також здатність підприємства забезпечити такий рівень капіталу (фінансового, людського, інтелектуального), інформаційної забезпеченості, технологій, можливостей, за якого гарантується ефективно їх використання задля стабільного функціонування та динамічного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання фінансових втрат, втрати довіри клієнтів;
- ✦ об'єктом економічної безпеки держави є національна економіка, регіону – регіональна економіка, підприємства – економіка суб'єкта господарювання;
- ✦ суб'єктами економічної безпеки держави та регіону є органи державної влади, з однією суттєвою відмінністю – специфіка органів державної влади регіону полягає в реалізації двох суперечливих начал: регіональна влада реалізує на своїй території не лише загальнодержавні, але і власні інтереси;
- ✦ сутність економічної безпеки держави, регіону, підприємства реалізується в системі критеріїв і показників, які дають можливість кількісно оцінити можливу небезпеку, здійснити комплекс програмно-цільових заходів, що дозволять стабілізувати економічну ситуацію;
- ✦ у комплексі заходів, які формують систему економічної безпеки держави, регіону, підприємства, найбільше значення має система запобігання загрозам, що зароджуються з урахуванням умов пандемії.

Таким чином, доцільно зазначити, що стратегічне управління процесами економічного розвитку в умовах пандемії викликає об'єктивну необхідність органів державної влади мати концепцію національ-

ної безпеки, рівень якої залежить від того, наскільки ефективні управлінські рішення як на рівні підприємства, так і на державному рівні; наскільки фахівці в змозі уникнути можливих загроз і ліквідувати негативні наслідки певних складових зовнішнього та внутрішнього середовища в умовах пандемії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Абчук В. А. Азбука бизнеса. М.: Центральный экономико-математический институт РАН, 2020. 190 с.
2. Андреева К. П. Основы менеджмента: практическое обозрение терминологии. Киев: Менеджмент и Управление, 2014. 234 с.
3. Ложкин Г. В., Спасенников В. В., Комаровська В. Л. Економічна психологія: навч. посіб. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 304 с.
4. Алюшина Н. О., Новаченко Т. В. Психологічні механізми ефективного управлінського впливу. Київ: НАДУ, 2013. 48 с.
5. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління: підручник. 5-те вид., перероб. і допов. Київ: ЦУЛ, 2016. 492 с.
6. Корніяка О. М. Лабіринти розуміння. Київ: Знання, 1990. 48 с.
7. Лагутін В. Д. Людина і економіка: Соціоекономіка: навч. посіб. Київ: Просвіта, 1996. 335 с.
8. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ: КНЕУ, 2019. 528 с.

REFERENCES

- Abchuk, V. A. *Azbuka biznesa* [Business ABC]. Moscow: Tsentralnyy ekonomiko-matematicheskiiy institut RAN, 2020.
- Aliushyna, N. O., and Novachenko, T. V. *Psikhologichni mekhanizmy efektyvnoho upravlinskoho vplyvu* [Psychological Mechanisms of Effective Managerial Influence]. Kyiv: NADU, 2013.
- Andreyeva, K. P. *Osnovy menedzhmenta: prakticheskoye obozreniye terminologii* [Fundamentals of Management: A Practical Review of Terminology]. Kyiv: Menedzhment i Upravleniye, 2014.
- Khodakivskiy, Ye. I., Bohoiavlenska, Yu. V., and Hrabar, T. P. *Psikhologhiia upravlinnia* [Management Psychology]. Kyiv: TsUL, 2016.
- Korniaka, O. M. *Labirynty rozuminnia* [Labyrinths of Understanding]. Kyiv: Znannia, 1990.
- Lahutin, V. D. *Liudyna i ekonomika: Sotsioekonomika* [Man and the Economics: Socioeconomics]. Kyiv: Prosvita, 1996.
- Lozhkin, H. V., Spasiennikov, V. V., and Komarovska, V. L. *Ekonomichna psikhologhiia* [Economic Psychology]. Kyiv: VD «Profesional», 2004.
- Pokropyvnyi, S. F. et al. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: KNEU, 2019.